

ASPECTE ALE VIEȚII PASTORALE ÎN FOLCLORUL OBICEIURILOR DIN MOLDOVA

Lucia CIREȘ

În cadrul obiceiurilor calendaristice, elementele de viață păstorească au o pondere deosebită în manifestările prilejuite de sărbătorile de iarnă, deoarece *începutul* ciclului anual, prin caracterul său auguric, trebuie să asigure prosperitate în *toate* compartimentele vieții, de-a lungul întregului an. La aceste sărbători sunt evocate toate familiile obștei, toate bunurile, toate domeniile de activitate, potrivit practicii magice de a identifica și a denumi „obiectul” asupra căruia trebuie să se exercite acțiunea binefăcătoare a riturilor. Abundența aspectelor de viață pastorală în creațiile legate de aceste sărbători reflectă, de fapt, ponderea pe care această îndeletnicire o are în existența colectivității. Ele apar în *colinde*, în *jocurile cu măști*, în spectacolele de *teatru folcloric* și, uneori, chiar în obiceiul *plugușorului*, care are un caracter specific agrar. Afirmarea va fi susținută, în cea mai mare parte, cu texte inedite aflate în **Arhiva de folclor a Moldovei și Bucovinei (A.F.M.B.)** de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” din Iași al Academiei Române¹.

Deși, în Moldova, repertoriul de colinde, comparativ cu cel din alte zone etnofolclorice, este mai puțin bogat, nu lipsesc nici aici piesele cu subiect păstoresc. Ele au fost mai puțin cercetate și cunoscute, însă investigațiile de teren aprofundate² au scos la lumină documente de natură să completeze imaginea lacunară a repartiției și circulației unor motive de colindă.

¹ Fondul acesteia, constituit din anul 1970, la inițiativa prof. univ. dr. Ion H. Ciubotaru, atunci cercetător științific, cuprinde, pe lângă documente obținute prin anchete indirecte, un mare număr de informații de interes etnografic și texte folclorice înregistrate pe teren de către cercetătorii Ion H. Ciubotaru, Lucia Berdan, Silvia Ciubotaru și Lucia Cireș în peste 30 de ani de activitate.

² Lucia Cireș, *Colinde din Moldova*. Cercetare monografică. Cu 72 de melodii transcrise de Florin Bucescu și Viorel Birleanu, în C.A.F., V, Iași, 1984; *Colindatul și colindele în Moldova*, teză de doctorat susținută în anul 1997 la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, elaborată sub conducerea prof. univ. dr. Dumitru Pop.

În colinde, printre cirezi de vite, „stave” de cai și „cârduri de mascuri”, se „trec, petrec” și turmele de oi. *Descrierea unui berbec falnic*³, atestat în bibliografia Monicăi Brătulescu numai la Țepu – Gl. (prescurtarea numelor de județe va fi cea uzuală), mai apare în alte șase variante din Doljești – Nț., Butea, Mironeasa și Suhuleț – Iș. În fruntea turmelor de oi și a cârdurilor de miei se află berbeci năzdrăvani: „Vini-un berbecel mai mare / Cu cornițele de-alamă, / Vini-un berbecel mai mic / Cu cornițele de-argint”⁴. Acest berbec miraculos, idealizat potrivit canoanelor speciei, poartă în coarne o masă mândră la care stau Maica Domnului cu sfinții⁵. De altfel, întreaga turmă care coboară de la munte are calități fabuloase: „Vin oili di la munte, / Toati cu steluță-n frunte, / C-on berbec mândru-nainte / Cu lâna păr-la pământ-u, / Cu cornițâli di-argint-u, / În vârvu cornițâlor-u / Mândră masă s-o dischis-u, / Boierii s-o menunant-u”⁶.

Un alt tip de colindă cu subiect păstoresc, *Fata fudulă și ciobanul semeț*, atestat pentru Moldova, în tipologia citată, doar la Gugești – Vr.⁷, a mai fost înregistrat în localitățile Costache Negri – Gl., Berezeni – Vs., și Soveja – Vr., putându-se astfel contura o arie de circulație a motivului în sudul Moldovei. Fata își laudă luncile cu flori, iar „mocănaș zoios (cu hainele muiate în zer cu funingine sau unse cu unt și rășină pentru a nu pătrunde ploaia prin ele), cu cojocu-ntors” își prezintă metaforic bogăția: „ceia munț cărunț / Nu-s cărunț de fel-u, / Îs cărunț dă oi, / Tot oi de-ale mele / [...] / Și nu-s ciorpănei [= buturugi], / Și-s tot ciobănei, / ‘N glugi-s aciuat, / ‘N cață-s răzâmaț / [...] / Și nu-s ciorpănei, / Și-s dulăi di-ai mei, / Stau pe lângă oi”⁸.

În colindele cu subiectul *Tocmeala zestrei*, ca și în cele de tipul *Fratele, sora și peștorii*, cu circulație în județele Galați, Vaslui și Vrancea, în care apare motivul oilor date ca zestre, se cer turme de „mioare roșioare / Ies în vară fătătoare, / Fată-și una, fată-și două, / Fată-și patruzeci și nouă”. Se mai cer „o mie de miorele / Cu cozile viorele”; „oi cornute / D-ale ciute” și „cu lăsături pe frunte”, „ies în vară mii și sute”; „cu carnele zugrăvite / Și cu lâna poleită”, „cu lâna păr-în pământ, /

³ Tipurile de colinde sunt intitulate conform tipologiei alcătuite de Monica Brătulescu în *Colinda românească*, București, Minerva, 1981. Acest tip se află la p. 200.

⁴ **A.F.M.B.**, Mg. 164, I, 23, din Mironeasa – Iș., culeg Lucia Cireș, în 1974, de la Vicol Lenuța, 21 ș.a.

⁵ Lucia Cireș, *Colinde...*, p. 256, variantă din Mironeasa – Iș.

⁶ **A.F.M.B.**, Mg. 295, I, 4, din Suhuleț – Iș., culeg Lucia Berdan și Lucia Cireș, în 1978, de la Mocanu V. Maria, 66; și Lucia Cireș, *Colinde...*, p. 34, variantă din aceeași localitate.

⁷ Monica Brătulescu, *op. cit.*, p. 231.

⁸ Lucia Cireș, *Colinde...*, p. 108-109, variantă din localitatea Costache Negri – Gl.

Parcă-s țurțuri de argint”; berbecii de zestre trebuie să fie „tot berbeci de coadă berci”, „de la coadă pân-la coarne / Are cincisprezece palme”, „strimți în șale, / Lați în poale”, „la mijloc de doișpi palme / Și la cap cu patru coarne”, „între coarne-s patru palme” sau „un berbece-ncornurat / de sperie lumea-n sat” (variante din județele Galați, Vaslui și Vrancea). De obicei, pretențiile acestea, hiperbolic formulate, se diminuează, fata pețită fiind de o frumusețe neasemuită. În textele în care lipsește episodul zestrei, la stâna aflată „sub aripa cerului”, în timp ce fratele și sora mână oile la strungă și le mulg (în variantele din Ivești – Vs. la strungă mână „frățiorul cel mai mic”, iar „surioara Mărioara” „strânge” cașul), apare un nor de ploaie, metaforă pentru pețitorii fetei, într-o miniatură poetică de maximă concentrare, realizată în întregime cu elemente păstorești⁹.

Din ciclul de colinde „edificatoare și moralizatoare” (categorie stabilită de Monica Brătulescu), se întâlnește frecvent, în Moldova, tipul *Ce-i mai bun pe lume*, în care, printre alte *bunuri*, este pomenită și *oaia*, pentru că „Ea cu lâna ne-ncălzește / Și cu brânza te hrănește”¹⁰.

În colindele de tipul intitulat *Isus căutat de Maica Domnului* – elementele creștine fiind un adaos târziu în tiparul acestei colinde, mai potrivită ar fi fost denumirea *Maica în căutarea fiului* – identificăm, de fapt, în textele din Barcea, Costache Negri, Tudor Vladimirescu – Gl., episodul mioritic intitulat *Maica bătrână*. O „maică duioasă”, „Măicuță bătrână / Cu fusta de lână, / Din furcă-ndrugând”, „Din fus sfârâind, / Din fir slobozind” sau „C-un clondir de vin, / C-un colac de grâu, / Din colac rupând, / Din clondir cinstind” (pe cei întâlnești în cale) își caută fiul a cărui înfățișare este descrisă întocmai ca aceea a ciobanului dispărut, dar eroul din colindă mai are câteva însemne de viteaz călăreț înarmat, care potențează metafora portretului: „Călișoru’ lui, / Puiul zmeului, / Pușculița lui, / Tunet pe pământ-u, / Săbioara lui, / Para focului, / Bicișoru lui, / Trăsnet pe pământ, / Șăulița lui, / Di-o falcă de zmeu, / Tăftorașii lui, / Doi bălăurași / de gură-ncleștați, / De coadă-nnodați, / Frăușoru lui, / Două năpârci verzi / De gură-ncleștat’, / De coadă-nnodate”¹¹.

Miorița-colindă nu este specifică Moldovei, dar a putut fi întâlnită sporadic, fapt explicabil prin trecerea și stabilirea peste munți a numeroase familii de transilvăneni. În afară de colinda mioritică din Dorna Candrenilor publicată de Adrian Fochi¹², se mai poate consemna

⁹ *Ibidem*, p. 146, variantă din Ivești – Vs.

¹⁰ *Ibidem*, p. 153.

¹¹ *Ibidem*, p. 235-236.

¹² Adrian Fochi, *Miorița. Tipologie, circulație, geneză, texte*, cu un studiu introductiv de Pavel Apostol, București, Editura Academiei, 1964, p. 119.

doar o scurtă variantă, din Urecheni – Nț., pe care o cităm în întregime: „Sus, mai sus, pe lângă munte, / *Florile dalbe*, / Da, păștea o turmă de oi, / Iară cu trei ciobănei, / Iar unul mai străinel / Păștea turma lângă el./ Ceialți se sfătuiră / Pe celalt să mi-l omoare, / Să-l îngroape-n dosu' stâinii / Ca să-și audă și câinii”¹³.

O colindă tot cu conținut exclusiv păstoresc, care tematic ar putea fi încadrată la tipul *Ciobanul care și-a pierdut caprele* (aici oile), dar, eventual, ca un subtip aparte, ea neasemănându-se cu nici una din variantele cunoscute, a fost consemnată în Liteni, comuna Moara – Sv. O cităm și pe aceasta în întregime, atât pentru caracterul său inedit, cât și pentru izbutita imagine creată cu maximă economie de mijloace poetice: „Colo, colo, după deal, / Este-o turmă și-un cioban. / Ciobanu-i la iarmaroc, / Oili, pin busuioc. / Ciobanu cân' o vinit, / Oili nu le-o găsit, / O găsit busuiocu' călcat, / Oili nu le-o aflat”¹⁴.

Alte colinde, de tipul *Omul bun în preajma sfinților*, cuprind referiri la drumurile și relațiile comerciale, precum și la produsele care se neguțau, de o reală valoare documentară: „Negustori cu mărfuri grele, / Mărfuri grele-s tot chelcele, / Prin chelcele-s alagele [*alageá* = stofă de mătase], / Mai la fundu' carului / Sânt căciule brumării / De se vând la cazaclii / Cu o sută cinci lei”¹⁵.

Ca o replică la colindele-baladă, atât de frecvente în Transilvania, în Moldova obiceiul agrar al plugușorului și-a integrat multe texte de baladă care, fie că au fost preluate din fondul oral tradițional, fie că au fost învățate din cărți, se recită gazdelor „urate” în ajunul Anului Nou. Motivația fenomenului este complexă și discutabilă de la caz la caz. Amintim doar obiceiul din câteva sate de pe versantul estic al Carpaților, în care balada

Miorița îndeplinește funcția textului de plugușor. În aceste sate în care îndeletnicirea principală a locuitorilor este păstoritul, faptul se explică – după Vasile Adăscăliței¹⁶ – atât din punct de vedere practic, cât și din punct de vedere al funcției magice, dar, mai ales, prin migrațiile de transilvăneni care, probabil, erau familiarizați cu *Miorița*-colindă.

Jocurile dramatice de Anul Nou, *Capra*, *Oaia*, *Berbecul* și, în general, toate celelalte jocuri cu măști zoomorfe, sunt construite pe un scenariu inspirat din viața păstorească. De regulă, animalul joacă pe o

¹³ Arhiva Seminarului de Folclor de la Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, Mg. 99.

¹⁴ A.F.M.B., mss. Lucia Cireș.

¹⁵ Ivești – Vs., A.F.M.B., Chestionar-anexă.

¹⁶ Vasile Adăscăliței, *Miorița text la plug*, R.F., 1960, V, nr. 1-2, p. 138-139.

melodie cu strigături, între care predomină cele ciobănești: „Dragă mi-i oița laie / Și fetița cea bălaie, / Dragă mi-i oița ciulă / Și fetița cea fudulă, / Dragă mi-i oița creață / Și fetița cea frumoasă”¹⁷; „Strigă, strigă, să se strângă / Ca oițele la strungă, / Ciobănașul să le mulgă. / Ciobănașul, săracu, / El le știe năravu, / Care dă și care nu, / Care dă cu picioru”¹⁸. Adeseori animalul este interpelat în termeni care țin de aceeași categorie profesională: „Ne, berbec, nu da cu cornu, / Că te-oi lega cu odgonu / Și te-oi duce între oi, / Ca să nu mai dai la noi. / Berbecel cu lâna creață, / Te-oi scula de dimineată / Și te-oi duce la verdeață. / Tu verdeață n-ai mâncat / Și sângele te-a luat”¹⁹. Bolnav de „sânge” sau deocheat, animalul este tratat prin metodele magico-empirice tradiționale: descântec și „luare de sânge”: „Măi ciobene, ciobănaș, / Adă iute-un cuțițaș / Să iau sânge cerbului [sic] / Pe sprinceana ochiului”²⁰. Uneori apare în scenă și un negustor care vrea să cumpere animalul. Dialogul purtat între acesta și vânzător – cu multe elemente umoristice – dezvăluie relațiile dintre păstorii coborâți cu turmele din munte și localnici.

Fragmentul pe care-l cităm ilustrează nuanța de ostilitate cu care erau priviți „mocanii”, ironia la adresa lor, care stârnește hazul, și, totodată, transferul scenariului la jocul *Cailor*: „ – De unde ești, măi mocane? – Di la munte, domnule. – Ce cauți pe aici? – Iernatic pentru cai. – Câți cai ai, măi mocane? – O sută unu. – Unde-ți este suta? – A pierit de râie!”²¹.

În jocurile dramatice cu măști umane, în special în spectacolul intitulat *Mocănașii*²², personajele principale sunt mocani care se recomandă a fi din Munții Carpați, din Făgăraș sau din Vrancea. Toate textele din această categorie, ca și ariile muzicale din teatrul cu subiect haiducesc, sunt inspirate din viața păstorească și conțin motive lirice sau lirico-epice general răspândite: „De mic, sărăcuț de mine”, „Bâr, oiță, la poiană”, „Eu sunt Niță, ciobănaș” ș.a.

Pericolul de a fi atacați și prădați îi amenința adesea pe păstori și acest aspect este prezent în piesele cu haiduci, în care ciobanul jefuit ia calea codrului: „Eu sunt mocanu’ Constantin, / Al turmelor miorițe stăpân. / Ieri, în deal la Păcurari, / S-au ivit trei greci tâlhari / Și mi-au

¹⁷ Târzii – Vs., A.F.M.B., Chestionar-anexă.

¹⁸ Tarcău – Nț., A.F.M.B., Chestionar-anexă.

¹⁹ Blăgești – Iș., A.F.M.B., Chestionar-anexă.

²⁰ Sirețel – Iș., A.F.M.B., Chestionar-anexă.

²¹ Pleșani – Bt., A.F.M.B., Chestionar-anexă.

²² Vezi Vasile Adăscăliței și Lucia Cireș, „Mocănașii”, *datină-spectacol în Moldova*, R.E.F., 1970, XV, nr. 4, p. 323-333.

furat turmele / Ș-am rămas cu numele / Și cu-acest băț ciobănesc / Și c-un cântec haiducesc”²³.

Multe sărbători de peste an sunt marcate de credințe și practici legate de ocupația păstoritului. Există anumite zile când numele *lupului* este tabu²⁴, zile în care se dă de pomană sare și făină pentru „câinii lui Sfântu Gheorghe” [=lupii]²⁵, ouă, făină și brânză, numite „împrumutul *lupului*” sau lapte și brânză „de sănătatea oilor”²⁶. Se serbează o zi a *lupului*, o alta a *ursului* și se respectă o serie de interdicții pentru a nu se îmbolnăvi oile de *gâlbează*, de *răsfulg*, de *vărsat*, să nu „căpieze”, să aibă „noroc la oi” ș.a. Una dintre interdicțiile de natură etică impuse la stână, foarte puternic înrădăcinată, are ca suport ideea că oaia este *sfântă* și că „macularea” sexuală a ciobanilor îi dăunează profund. Prin prisma acestei concepții despre castitatea păstorilor trebuie interpretată relatarea următorului obicei: când un cioban a fost în sat, acasă, la întoarcere, el trebuie să mărturisească dacă a încălcat restricția, cu caracter de lege, iar unul dintre ei „se masca [sic] preot și-l aghezmuia”²⁷. În aceeași ordine de idei se înscrie o mărturie cu privire la cele mai arhaice forme de organizare citate de N. Bethlen în secolul al XVII-lea: „Capul familiei este în același timp *preot și jude* [subl. n.], care dimineața și seara stă la rugăciune cu casnicii săi, ținând și judecată între ei”²⁸.

Și ciclul obiceiurilor de familie este marcat, în toate momentele triadei existențiale, de reflexe ale păstoritului, în special în zonele unde această ocupație este predominantă. Noul născut, închinat de către moașă, este menit să fie un ciobănaș „sprinteior”, „ușurel” și „bun de picior”²⁹.

În ceremonialul nunții, în satele în care „închinarea la pahar”, la masa mare, este diferențiată după categoria socio-profesională a fiecărui nuntaș, s-au creat orații destinate ciobanilor, aspect neglijat de literatura de specialitate. O asemenea „închinare” atestă obiceiul ciobanilor de a-și tezauriza și ascunde banii pentru a-i feri de eventualii jefuitori și, totodată, credința populară despre comorile *bune*, „cu noroc” – cum sunt cele îngropate de ciobani – și *rele* sau *blestемate*: „Ai pascut la stâni pi munti / Oi, cu sutili, cornuti, / Și pi coastili râpoasă / Pășteu caprili

²³ Goești – Iș, A.F.M.B., Chestionar-anexă.

²⁴ Toporăști – Vs., A.F.M.B., Chestionar-anexă.

²⁵ Cracăul Negru – Nț., A.F.M.B., Chestionar anexă.

²⁶ Moldovița – Sv., A.F.M.B., Chestionar-anexă.

²⁷ Barticești – Nț., A.F.M.B., Chestionar-anexă.

²⁸ Octavian Buhociu, *Folclorul de iarnă, Ziorile și poezia păstorească*, București, Minerva, 1979, p. 238.

²⁹ S. Fl. Marian, *Nașterea la români*. Studiu etnografic, București, Carol Göbl, 1892, p. 271.

frumoasă. / Și atunci când li-nmulțai, / Tot pi aur li schimbai / Și în timpu di răscoali, / Ciobani-ascundeu auru-n oali. / De atunci în orice loc / E comoara cu noroc, / Cari ardi-n șapți ani / Pi sub popi și bolovani. / [...] / Stai în loc și ti gândești: / O oaie, un caș di brânză, / Cinci suti di lei daruiești?”³⁰. Alte asemenea creații cuprind referiri la alternarea sezonieră a păstoritului cu munca la pădure, „la butuci”: „Da tari-i bini ca sâ știi / Tot mai multi mesării: / Iarna o faci pi-undi poț, pi la butuci, / Vara la oi sâ ti duci, / S-o iei di la munti la păduri, / S-aduci oili sătuli / Și găleflii tot plini / Și sâmbria iesă bini / [...] / Findcă ești ca ciobănaș, / Dăruie, mata, un caș!”³¹. Adresarea se formulează dialogat, protocolar, în termeni măgulitori și adecvați fiecărui participant: „ – Buna sara și bini v-am gășit, domnu baci, / Io te-aș întreba ci mai faci? – D-apoi ci sâ fac, / Din găleț / Nu ti mai vez, / Din budacâ, / Nici oleacâ”³². Dar pentru a crea atmosfera de bună dispoziție sunt introduse și elemente satirice, care, oricât de blânde și voalate ar fi la o ocazie festivă, au și o finalitate critică: „La lumi nu dai brânză bună, / Ei, mai mult chișleag, / Ca sâ li fii la nevesti drag / [...] / ciobănașu / faci dimineața cașu, / Sara îl lasă mai molcăluț, / Îl lasă mai ușurel, / Ca sâ sâ poată duci-n sat cu el”³³.

În sfârșit, dintre riturile funerare, puțin cunoscută este tradiția ca păstorii să fie înmormântați cu *bățul*, simbolul ocupației lor, poate nu lipsită de semnificație pentru interpretarea „testamentului” din *Miorița*³⁴. Unele motive de bocet dezvăluie atașamentul dintre cioban și oi, acestea din urmă participând la jalea pricinuită de moartea stăpânului: „Ieși, [numele] pân-afară / S-auzi oili cum zghiară. / Da nu zghiară câ n-au fân, / Ci zghiară câ n-au stăpân”³⁵. Alte motive de bocet pentru cioban deplâng curmarea îndeletnicirilor de o viață ale celui dispărut: „Săracili mânuță moi, / Cari au muls multi oi, / Săracili mânuțeli, / De-amu n-a faci treabă cu eli, / Nici n-a mai strângi cașuțu, / Nici n-a mai pleca [=alăpta] nealuțu”³⁶.

³⁰ **A.F.M.B.**, Mg. 272, I, 29, din Grințieș – Nț., culeg Lucia Berdan și Lucia Cireș, în 1977, de la Gherasim Gh. Vasile, 52.

³¹ **A.F.M.B.**, Mg. 248, I, 30, din Petru Vodă – Nț., culeg Lucia Berdan și Lucia Cireș, în 1977, de la Doroftei Gh. Vasile, 42.

³² Idem.

³³ **A.F.M.B.**, Mg. 248, I, 18, din Poiana Largului – Nț., culeg Lucia Berdan și Lucia Cireș, în 1977, de la Tărăță I. Petrea, 63.

³⁴ Cracăul Negru – Nț., **A.F.M.B.**, Chestionar-anexă.

³⁵ Rotopânești – Sv., **A.F.M.B.**, Chestionar-anexă; vezi și S. Fl. Marian, *Înmormântarea la români*. Studiu etnografic, București, Carol Göbl, 1892, p. 553: „Să-ț vezi oile cum zbiară, / Cum ies din sălaș afară, / Că n-are cine le mulge, / Nici la păscut cin-le duce, / Că cine mi le mulgea / Și la păscut le ducea / Se duce de pe-acolea” (Putna).

³⁶ Straja – Sv., **A.F.M.B.**, Chestionar-anexă.

Această sumară identificare a elementelor pastorale în sfera obiceiurilor din Moldova, evidențiază drumurile pe care le făceau ciobanii pentru iernatul turmelor, mișcările demografice care au avut loc de-a lungul secolelor, un mod de viață, o marcă a creației artistice din spațiul etnocultural cercetat.

Abstract

The study aims at presenting aspects of pastoral life as they appear within the calendar customs and the events related to the human life (birth, wedding, and funeral ceremony), using materials most of them unknown, from the Folklore Archive of Moldavia and Bukovine, of "A. Philippide" Institute of Romanian Philology in Iasi. The high frequency of pastoral references confirms the importance of this main occupation, as well as of agriculture, in the material and spiritual culture of Moldavia and a series of specific elements of historical-ethnographic relevance: magic practices, transfer of population, commercial and social relations, and traditions of pastoral life. The author points out the artistic value of the texts of the carols, New Year wishes, dramatic performances, wedding epithalamia and laments.